

др Слободанка Недовић,
асистент Правног факултета у Београду

FRIEDRICH A. HAYEK

Актуелне поруке једног осведоченог либерала

Либерализам Ф. А. Хајека темељи се на негативном поимању слободе као слободе од присиле. Индивидуалну слободу треба помно разликовати од политичке, односно националне, као облика колективне слободе. Владавина права није исто што и владавина закона, већ правило о томе шта закон треба да буде, метаправна доктрина или политички идеал. Хајек релативизује идеју суверенитета, оспоравајући становишта о неограниченом народном суверенитету. Принцип да све што државна власт чини треба да буде резултат сагласности већине, не значи и да је већини, са моралног становишта, допуштено да чини све што пожели. Либерал изнад демократије ставља принцип владавине по закону, па Хајек недемократску владавину по закону претпоставља неограниченој (и стога суштински беззаконској) демократској владавини.

Кључне речи: *Либерализам. - Индивидуална слобода. - Владавина права. - Демократија. - Већинско одлучивање.*

У Лондону је 28. марта 1992. године умро *Friedrich August von Hayek*. Годину дана старији од нашега столећа, Бечлија до 1930. године, постао је британски држављанин и предавао на London School of Economics до 1950. године, када професорску каријеру наставља на University of Chicago, где учествује у обликовању такозване Чикашке школе. Од 1962. године живео је у универзитетском Freiburg.

Смрт Ф. А. Хајека повод је да из његовог изузетно богатог дела издвојимо неколико порука које сматрамо посебно значајним за нас, овде и сада.

Ф. А. Хајек се није устручавао да се у својим студијама креће не обазирјући се на међе између науке и филозофије, нити на границе између научних области. Дисциплинованом, у "департмане" затвореном научном уму модерног доба, зачуђујуће, па и одвећ храбро, могу деловати наслови ренесансне обухватности које Хајек, економиста по примарном опредељењу, безбрижно даје збиркама својих есеја - студија. Несвикли ум савременог читаоца устукне (са скепсом?) већ пред насловом који му обећава сазнања из филозофије, политике и економије, да би му Хајек, већ наредном збирком понудио, поврх свега

тога, још и "историју идеја" (1). Одмичући, међутим, из студије у студију, читалац се ослобађа зазора и препушта се заводљивој лакоћи којом га Хауек проводи и најзамршенијим стазама обећаних дисциплина. Економиста, социјални филозоф, писац политичких памфлета, зналац историје филозофских и политичких идеја (2), Хауек читаоцу не испушта руку, водећи га за собом и са собом, јасним мислима и прецизним изразом.

У другој прилици, савремени читалац условљен позитивним императивом вредносне неутралности, наћи ће се зачуђен пред Хауековом искреношћу, када у предговору за *The Constitution of Liberty* прочита и следеће: "Мој циљ је да осликам идеал, да покажем да се он може постићи и да објасним шта би значило његово остварење у пракси. За ово, научна расправа је средство, а не циљ" (3). Он верује да је поштено употребио знање које поседује о свету у којем живимо, а то и јесте највише што се, у смислу "објективности", од научника може и треба тражити. Не устеже се да отворено каже да је своје знање ставио у службу вредности у које верује, а читаоца позива да одлучи хоће ли и сам прихватити те вредности (4). Реч је, при том, о традиционалним вредностима либерализма, јер се Хауек још у младости определио да "плива против матице", да у време опште дефанзиве либерализма упорно и доследно заступа либералне идеје (5) и да, са либералних исходишта, оштро критикује све нелибералне идеје и политике које су се, као помодне и владајуће, смењивале током његовог дугог животног и стваралачког пута.

Оштрице своје за дуго на изглед донкихотске критике усмеравао је првенствено против свога колеге економисте Ј. М. Кејнеса и његове школе и против социјализма. Образложење је било исто: и кејнзијанизам и социјализам представљали су, по Хауековој оцени, претњу врховној, у либералном систему вредности, индивидуалној слободи.

Слобода за Хауека није само једна вредност, између осталих, морално начело равно свим осталим начелима, већ је извор, неопходни услов за све друге индивидуалне вредности. Слобода може преовладати само ако је прихваћена као опште правило чија примена у конкретним околностима не захтева посебно оправдање. При том, слобода је везана искључиво за односе међу људима и само људи могу, вршећи присилу, спутавати слободу једни другима. Традиционална дефи-

---

(1) F. A. Hayek, *Studies in Philosophy, Politics and Economics*, Routledge and Kegan Paul, London, 1976; *New Studies in Philosophy, Politics, Economics and the History of Ideas*, Routledge and Kegan Paul, London, Henley, 1978.

(2) Међу најзначајнијим Хауековим делима налазе се, поред наведених, и *Monetary Theory and Trade Cycle* (1933), *The Pure Theory of Capital* (1944), *The Road to Serfdom* (1944), *Individualism and Economic Order* (1948), *The Sensory Order* (1952), *The Political Ideal of the Rule of Law* (1955), *The Constitution of Liberty* (1960), *Law, Legislation and Liberty: vol. I - Rules and Order* (1973), vol. II - *The Mirage of Social Justice* (1976), vol. III - *The Political Order of Free Society* (1979), *Fatal Conception* (1989) и друга.

(3) F. A. Hayek, *The Constitution of Liberty*, Routledge and Kegan Paul, London, Henley, 1976. стр. VII.

(4) *Ibid.*

(5) "Када сам био млад", говорио је Хауек, "либерализам је био стар. Сада кад сам ја стар, либерализам се подмладио" (изводи из књиге Ги Сармана, *Прави мислиоци нашег времена*, објављени у НИН-у, 8. маја 1992, стр. 56).

ниција, по којој слобода значи "независност од самовоље другог", за Хајека је још увек најадекватнија (6).

За нас је данас од посебног значаја Хајеково упозорење да се овако схваћена индивидуална слобода мора разликовати од политичке слободе која нормално означава учешће људи у избору властите владе, у законодавству и контроли управних органа (7). Идеја политичке слободе изведена је применом појма индивидуалне слободе на групу људи као целину - на колективитет, што им даје једну врсту колективне слободе. У најбољој либералној традицији Хајек упозорава, међутим, да "слободан народ у овом смислу не подразумева нужно и народ сачињен од слободних појединаца" (8).

Услед конфузије појмова индивидуалне и политичке слободе, могуће је, упозорава Хајек, прикрити могућност да људи "изгласају" да се одричу слободе у њеном традиционалном значењу. Заправо, и само разматрање вредности слободе било би бесмислено, када би сваки режим који ужива подршку људи био, по дефиницији, режим слободе (9). Историји нису непознати случајеви, а Хајекова генерација их добро памти, када су милиони људи гласањем себе довели у потпуну потчињеност тиранској власти и показали да "изабрати своју владу не значи нужно и осигурати слободу" (10).

Посебно је корисно имати на уму Хајекова упоређења индивидуалне и колективне слободе, када је колектив о коме је реч - нација. Национално ослобођење које је било циљ бројних покрета у XIX веку, наилазило је на разумевање код заговорника индивидуалне слободе и ова два циља се ни на који начин међусобно не искључују. Важно је, међутим, стално имати на уму да ти циљеви нису истоветни. Јер, иако је национална слобода, као појам, аналогна појму индивидуалне слободе, настојање да се оствари прва, не значи нужно и увећање друге. Штавише, идеја националне слободе наводила је понекад људе да радије прихвате деспота из сопствене нације него либералну владу туђинске већине, а често је послужила и као претекст за безобзирно гушење индивидуалне слободе припадника мањине (11). И унутар народа који није под туђинском влашћу, остваривање индивидуалне слободе остаје посебан и јасно одвојен задатак, чије остварење подразумева да је сваком појединцу загарантована једнакост пред законом, заштита од арбитарног лишења слободе, слобода избора занимања, стицања и поседовања, што су предуслови слободног друштва. Тек у таквим условима, човека ни други човек, ни група људи не могу присилити да испуњава њихове налоге (12).

Хајекова одредба слободе првенствено зависи од садржине коју придаје појму присиле. Присила постоји када над околином, односно околностима у којима се нека особа налази, неко други има такву контролу да је она натерана да, ако жели да избегне веће зло, делује, не у

(6) *The Constitution...*, *op. cit.*, стр. 12.

(7) *Op. cit.*, стр. 13.

(8) *Ibid.*

(9) *Op. cit.*, стр. 14.

(10) *Ibid.*

(11) *Op. cit.*, стр. 15.

(12) *Op. cit.*, стр. 20.

складу са сопственим кохерентним планом, већ тако да служи циљевима другог (13). Присилу је, ипак, немогуће сасвим уклонити из друштва, већ и стога што је једини начин да се она спречи - претња присилом (14). Слободно друштво суочава се са овим проблемом тако што монопол присиле поверава држави и што настоји да ову могућност државе ограничи на ситуације када је њено коришћење неопходно да би спречила примену присиле од стране приватних особа. Државно вршење присиле сведено је на минимум и најмање се осећа, када је ограничено општим, унапред познатим правилима. Хајек је био спреман да ограничавање присиле на примену општих правила исправног поступања - што је темељни принцип либерализма - готово поистовети са дефиницијом слободе (15).

Слободно друштво подразумева *rule of law* - владавину права, али се ова идеја не исцрпљује, како се често интерпретира појам "правна држава" у нашим политичким расправама, у пуком захтеву за поштовањем законитости - у принципу легалитета. Наравно да владавина права подразумева потпуну законитост, каже Хајек, али то није довољно: ако је закон дао државним органима могућност да делују по сопственом нахођењу, све ће њихове активности бити законите, али то сигурно неће бити у складу са владавином права (16). Јер, владавина права није исто што и поступање у складу са одређеним, конкретним законима. Штавише, принцип владавине права, као такав, и не сме бити преточен у конкретан закон, јер врховни законодавац сопствену власт никада не може ограничити законом: закон који је сам донео, увек може сам и укинути. Отуда владавина права није исто што и владавина закона, већ правило о томе шта закон треба да буде - метаправна доктрина или политички идеал (17). Владавина права ће бити "делотворна само онолико колико се законодавац осећа њоме везаним. У демократији то значи да она неће преовлађати уколико не чини део моралне традиције заједнице, заједнички идеал који дели и неоспорно прихвата већина" (18).

Метаправно утемељење владавине права захтева да се ваљаност позитивног законодавства оцењује и на основу његове унутрашње садржине, а не само утврђивањем да је правила донео одговарајући (законодавни) орган, према одговарајућој процедури (19). Исправни, односно ваљани закони, садрже само општа, апстрактна правила, која се односе на све сличне будуће случајеве, који нису познати у моменту доношења закона (ретроактивно дејство закона је неприхватљиво) и не смеју се (та правила) односити на одређена лица, места или предмете (20). Наредни захтев је да закон мора бити познат и изван, а нужно је и да се једнако примењује на све људе (21).

(13) *Op. cit.*, стр. 20-21.

(14) *Op. cit.*, стр. 21.

(15) *New Studies...*, *op. cit.*, стр. 109.

(16) *The Constitution...*, *op. cit.*, стр. 205.

(17) *Op. cit.*, стр. 206.

(18) *Ibid.*

(19) *Op. cit.*, стр. 207.

(20) *Op. cit.*, стр. 208.

(21) *Op. cit.*, стр. 208-209.

Науеково тумачење идеје владавине права релативизује идеју суверенитета која је (и како је) актуелизована у политичким расправама у нас. Науек полемише са варијантом доктрине позитивног права према којој је сво право (закони) еманација воље која је сама изнад права (закона). Када би тако заиста било, урушила би се читава идеја владавине права. Један од правца Науекове аргументације иде ка разликовању воље (*will*) и мишљења (*opinion*) (22) и, следећи Нумеа, он тврди да делотворност воље онога кога "можемо хтети да назовемо сувереним", односно носиоцем суверенитета, зависи од мишљења о исправности такве воље. Исправност претпостављеног закона зависиће од тога колико су његова општа својства у складу са мишљењем највећег дела заједнице којој је закон упућен (23). Из овога не следи да је "преовлађујуће мишљење" најзначајнији елемент владавине права, али се јасно показује неадекватност простог заповедног модела права у којем се друштво раздваја на свемоћног творца закона који одређује шта је право и пасивне, послушне поданике (24).

Науек оспорава и тезу о неограниченом "народном суверенитету", коју приписује "доктринарном демократи", а према којој је власт већине не само неограничена (*unlimited*), него се и не може ограничити (*unlimitable*) (25). За либерала какав је Науек, ауторитет неке одлуке се не може изводити из пуке чињенице да је донета вољом тренутно актуелне већине, већ се мора заснивати на општијој сагласности о темељним, дугорочним, општеприхваћеним принципима. Ауторитет демократски донетих одлука почива на чињеници да их је донела већина припадника једне заједнице, коју обједињавају извесна уверења заједничка већини њених припадника (26). "То значи да је власт већине ограничена тим заједнички прихваћеним принципима и да преко њих нема легитимне власти" (27). У супротном, идеал демократије, првобитно настао као брана свакој самовољи власти, постао би и сам оправдање нове арбитрарне, самовољне власти. Док "догматски демократа", по Науековом суду, сматра да актуелна већина треба да поседује право да одлучује о томе која овлашћења и колико власти има, а затим и о томе на који начин ће их вршити, за либерала је изузетно важно да овлашћења и власт сваке моменталне већине буду ограничени дугорочним општим принципима које мора поштовати, чак и када би њихово кршење било у њеном тренутном интересу.

Највиша власт не подразумева и неограничену власт (28) и нема разлога да не прихватимо да има ствари које нико нема право да учини. "Принцип да све што државна власт чини треба да буде резултат саглас-

(22) *New Studies...*, *op. cit.*, стр 83-88.

(23) F. A. Hayek, *Law, Legislation and Liberty*, vol. I - *Rules and Order*, Routledge and Kegan Paul, London, 1973, стр. 91-93.

(24) Упор.: Norman P. Barry, *Hayek's Social and Economic Philosophy*, Macmillan, 1985 (прво изд. 1979), стр. 94.

(25) *The Constitution...*, *op. cit.*, стр. 106.

(26) По Науековом суду, постојање таквих заједнички прихваћених принципа и представља темељ постојања заједнице. "Група људи нормално постаје друштво не тако што себи прописује законе, већ тако што се подвргава истим правилима поступања." *The Constitution...*, *op. cit.*, стр. 106-107.

(27) *Op. cit.*, стр. 107.

(28) *New Studies...*, *op. cit.*, стр. 94.

ности већине, не значи обавезно и да је већини, са моралног становишта, допуштено да чини што жели” (29). И демократији је, ништа мање него другим облицима владавине, неопходно ”уградити” инструменте заштите индивидуалне слободе. Индикативно је да се тек у новијој историји демократије јављају демагози који тврде да, пошто се власт сада налази у рукама народа, нема потребе да се та власт ограничава. Демократија се дегенерише у демагогију, упозорава Хајек, оног момента када се прогласи да је у демократији исправно све оно што исправним прогласи већина (30). Ово је упозорење од непроцењиве важности за народе без демократског искуства, иако може изгледати неприкладно упућивати га људима који тек, са великом муком, освајају простор за демократију. Ипак, у народу који излази из вишедеценијског искуства недемократске владавине, захтев за демократијом је тако често понављан да је постао саморазумљив, док је упозорење да је демократија вероватно најбољи метод за постизање циљева, али није и сама по себи циљ, остало донекле по страни. Не може се довољно нагласити важност либералног становишта да без обзира на снагу аргумената у прилог демократији, она сама није коначна или апсолутна вредност, већ је треба процењивати према ономе што постиже (31). Коначна вредност у односу на коју треба вредновати и достигнућа демократије за либерале је увек - индивидуална слобода.

Уобичајена је и код нас често понављана теза према којој је демократија гарант заштите индивидуалне слободе. Теза је без сумње основана, када је у питању заштита појединца од самовоље и насиља других појединаца, али постаје проблематична када је реч о заштити појединца у односу на колективно поступање већине. Тада можемо говорити о бољим изгледима за заштиту слободе појединца у демократији него у другим политичким режимима, али не и о томе да је та слобода у демократији увек и остварена. Шансе које има индивидуална слобода у демократији зависе, по Хајековом мишљењу, од тога да ли је она утврђена, задата као циљ који већина жели да оствари (32). Уколико то није случај, демократија може, на шта је упозоравао већ Тосквиле, ”склизнути” у тиранију већине, која тиме што је већинска, није ништа мање тиранија.

Либерално становиште по којем постоје општи принципи као преегзистентни и обавезујући за сваку актуелну већину, препознаје се, сматра Хајек, у случајевима заштите мањина и њихових права. ”Ако признајемо права мањина, то имплицира да је власт већине, у крајњој линији, изведена из принципа и њима ограничена, које прихвата и мањина” (33).

Либерализам је првенствено окупиран ограничавањем насиља које према појединцу може, односно сме, вршити државна власт, била она демократска или не; ”догматски демократа” познаје, међутим, само једно ограничење државној власти - актуелно већинско становиште (34). Либерал жели да већину која одлучује у демократији обавезе

(29) *The Constitution...*, *op. cit.*, стр. 107.

(30) *Ibid.*

(31) *The Constitution...*, *op. cit.*, стр. 106.

(32) *Op. cit.*, стр. 108.

(33) *Op. cit.*, стр. 107.

на поштовање одређених општих принципа и правила и прихвата већинско одлучивање само као метод, а не и као врховни ауторитет у погледу садржине донетих одлука. За "догматског демократу" чињеница да већина сматра да треба донети извесну одлуку, довољна је да закључи да је и садржина одлуке исправна: "већина не одлучује само о томе шта је закон, већ и шта је добар закон" (35).

Либерализам и демократија нису међусобно искључиви, али нису ни истоветни. "Иако доследно спровођење либералних принципа води ка демократији, демократија ће очувати либерализам само ако се, и у мери у којој се, већина уздржава од такве употребе своје власти, каквом обезбеђује својим припадницима посебне предности које не могу бити на сличан начин понуђене и свим осталим грађанима" (36). Такво "уздржавање" је могуће остварити само у представничкој скупштини чија су овлашћења ограничена на доношење закона у либералном смислу, дакле - општих правила правичног поступања. Оно је, међутим, по Хајековом мишљењу, сасвим невероватно у скупштини која комбинује права законодавна са владиним овлашћењима и која стога у вршењу ових других није ограничена правилима која не може изменити и у којој је мало вероватно да се већина постиже око истинске сагласности о принципима, а много вероватније да се формирају коалиције различитих организованих интереса, који узајамно чине уступке ради постизања посебних привилегија. "У таквим демократски изабраним скупштинама са неограниченом влашћу (*power*) да признају посебне привилегије или наметну посебне терете одређеним групама, већина се може формирати само куповином подршке бројних посебних интереса, тако што ће им се признати такве привилегије на штету мањине... Отуда у онipotентној скупштини одлуке почивају на озакоњеном процесу уцене и корупције" (37).

"Очигледно парадоксалном" Хајек назива ситуацију у којој номинално свемоћна скупштина - чији ауторитет није ограничен општим правилима, нити почива на потчињавању тим правилима - јесте, нарочито, прекомерно слаба и у потпуности зависна од подршке расцепканих група које траже "поклоне" којима скупштина располаже. "Суверена скупштина је све, само не суверена у коришћењу својих неограничених овлашћења" (38).

Неограничена демократија, по Хајековој оцени, готово сигурно води напуштању либералних принципа према којима се власт треба употребљавати само у промовисању истински општих интереса, а никако у спровођењу дискриминаторских мера у прилог само неких припадника друштва. Истовремено, изражава сумњу у опстанак демократије на дуги рок, уколико те принципе заиста напусти (39).

(34) *Op. cit.*, стр. 103.

(35) *Op. cit.*, стр. 104.

(36) *New Studies...*, *op. cit.*, стр. 143.

(37) *Op. cit.*, стр. 156.

(38) *Op. cit.*, стр. 157.

(39) Хајек нуди и своју "резервну утопију" коју назива "демархија", у којој се конституишу две скупштине: законодавна, која утврђује, на основу мишљења (*opinion*), шта је закон - *potos* и "владавинска" или "директивна", која је потчињена *potosu* и која није *stricto sensu* законодавна. Ова друга скупштина се бави питањима воље (*will*) већине, тј. постизањем посебних, конкретних циљева и само у њу политичке партије имају

Науек често наглашава да није противник демократије, већ неограничене демократије, коју сматра једнако неприхватљивом као и било који други облик неограничене владавине. Принцип који либерал ставља изнад демократије је *government under the law* - владавина по закону, односно ограничавање сваке власти, па и демократске, општим правним правилима која ниједна власт не може по вољи мењати.

"Иако се, са добрим разлозима, радије може прихватити ограничена демократска владавина, него недемократска, морам признати", писао је Науек "да недемократску владавину по закону претпостављам неограниченој (и стога, суштински беззаконској) демократској владавини" (40).

Науек је, бавећи се модерним западним друштвима, указивао на опасност њиховог постепеног претварања из *cosmosa* у *taxis*, а за нас је његово разликовање ова два типа поретка од значаја утолико што смо, живећи дуго унутар *taxisa*, у ситуацији да одаберемо живот у *cosmosu*. Науек користи грчку реч *cosmos* да би означио спонтани поредак, а *taxisom* назива организацију, уређен, односно "начињен" поредак (41). Основна разлика међу њима је у томе што *cosmos*, будући да га људи нису намерно сачинили, нема сврху, нема циљ, док сваки *taxis* претпоставља одређени, конкретан циљ и људи који сачињавају такву организацију морају служити истом циљу. Даље, у *cosmosu* сазнања о чињеницама и циљеви који руководе активностима људи јесу сазнања и циљеви самих делујућих појединаца, док у *taxisu* сазнања и циљеви организатора детерминишу резултирајући поредак. Утолико, само *cosmos* омогућава да се користи "расуто знање" којим независно располажу хиљаде или милиони појединаца, док *taxis*, обlikован ради произвођења одређених резултата, користи ограничена сазнања доступна организатору. Људи који имају мало, или немају уопште, заједничких циљева (што је неизбежно у сваком плуралном друштву), могу обликовати узајамно користан и мирољубив спонтани поредак (*cosmos*) потчињавајући се истим апстрактним правилима, али организацију (*taxis*) могу обликовати само ако прихватају или су натерани да се потчине заједничкој хијерархији вредности и циљева.

Cosmos и *taxis* почивају на различитим типовима правила (42). *Nomos* је Науеков назив за општа правила исправног поступања, применљива на непознат број будућих случајева и подједнако за све људе који се нађу у ситуацији коју правило описује. Ова правила се описују као "апстрактна" и независна од конкретних, појединачних циљева и она воде обликовању једнако "апстрактног" и од циља независног спонтаног поретка - *cosmosa*.

Thesis је правило примењиво само на конкретно одређене људе или је у служби циљева које поставља владар. *Theseis* су неопходан инструмент за вођење организације, односно *taxisa* и често су, по својој

приступ. *New Studies...*, *op. cit.*, стр. 92-97, 159-162.

(40) *Op. cit.*, стр. 154. "Тријумфална објава британског парламента да је постао суверен и да може да влада неспутан било каквим законом, може се показати као погребно звоно и за индивидуалну слободу и за демократију" (*Ibid.*)

(41) *New Studies...*, *op. cit.* стр. 72-76.

(42) *Op. cit.*, стр. 76-80.

природи и садржини, ближе заповестима (*commands*) него правилима (*rules*).

Nomoi, закони у наведеном, правом либералном значењу, леже у темељу идеја владавине права, законите владе и поделе власти, представљајући, дакле, најзначајнији браник индивидуалне слободе. Напротив, "закони" који представљају специфичне заповести, наредбе које се називају "законима" само зато што их је донело тело које поседује законодавну власт, представљају, тврди Хајек, главно средство опресије (43).

Намера нам није била да овим цртицама осветлимо нити најоригиналније Хајекове мисли, нити да се додирнутим темама исцрпно позабавимо. Хтели смо да из обимног опуса великог либерала нашега века, коме читава генерација неолибералних мислилаца дугује инспирацију и подстрек, одаберемо нека, по нашем суду, важна и актуелна упозорења. Ако при том Хајек, а ни ми за њим, нисмо излазили ван оквира класичних, традиционалних либералних становишта - сматрамо да није штета. Идеје либерализма су за установљавање модерних друштава важне једнако (ако не и више) од идеја демократије, а, по нашем суду, несразмерно мање простора добијају у актуелним расправама о промени друштва у којем живимо.

Можда је најважније и најактуелније упозорење имплицирано у читавом Хајековом стваралачком животу: велике смене идеја не одигравају се преко ноћи. Била је потребна дубока вера у исправност властитих судова да би се премостиле дуге деценије у којима је либерализам био потиснут готово на маргине светске интелектуалне заједнице. Ипак, стрпљива марљивост у промовисању идеја у које је веровао и упоран научни рад, учинили су да у читавим генерацијама (и) под Хајековим утицајем, поново проклија семе либерализма. Када је Хајеку, 1974. године, коначно додељена Нобелова награда за економију, а посебно, када су, коју годину касније и владе великих држава почеле да у својој политици следе многе од либералних идеја, стари либерал је могао спокојно закључити да је испунио мисију свог стваралачког живота. За такво осећање, понекад је, заиста, потребан читав живот.

(Примљено 6. септембра 1992)

Dr. Slobodanka Nedović,
Assistant at the Faculty of Law in Belgrade

FRIEDRICH A. HAYEK
- Polemics of current interest of a genuine liberal -

Summary

Individual freedom as a highest value requires its distinguishing from political freedom. Particularly dangerous is the confusion between individual and national

(43) *The Constitution...*, *op. cit.*, стр. 155-156.

freedoms. Furthermore, this could reduce the entire rule of law to the principle of legality which is but one element only. Attention is extended to Hayek's relativisation of the idea of sovereignty too, as well as to his challenging the thesis of unlimited "national sovereignty". Since highest authority should not by any means suppose also unlimited power, Hayek emphasizes that democracy, too, just as any other form of rule, needs the instruments of protection of individual freedom. Democracy, as such, is not a final value, but should be assessed through its results. In his polemics with "dogmatic democrats", Hayek rejects the concept according to which the power of any kind of actual majority could be unlimited, deciding consequently not only what is the law, but also what is a good law. Hayek's (liberal) conception points at the existence of general, long-term rules and principles which are pre-existent and compulsory for any temporary majority.

Hayek also distinguishes the spontaneous order - cosmos from the organisation - taxis, as well as the existence of two types of rules - nomos and thesis.

Key words: *Liberalism. - Individual freedom. - The rule of law. - Democracy. - Majority decision-making.*

*Slobodanka Nedović,
assistente à la Faculté de droit de Belgrade*

FRIEDRICH A. HAYEK
- Les messages actuels d'un libéral convaincu -

Résumé

L'auteur consacre son texte aux thèmes de l'oeuvre de F.A. Hayek qu'elle considère particulièrement actuels. Il s'agit avant tout de l'importance extraordinaire de la liberté individuelle comme valeur suprême et de la nécessité de la distinguer de la liberté politique. In évalue de particulièrement dangereuse la confusion entre la liberté individuelle et la liberté nationale. On souligne par la suite le risque que toute l'idée du règne du droit soit réduite au principe de la légalité qui n'est qu'un des ses éléments. Une attention est accordée également au fait que Hayek relativise l'idée de la souveraineté et qu'il conteste la thèse sur la "souveraineté populaire" illimitée. Etant donné que le pouvoir suprême ne doit pas impliquer le pouvoir illimité, Hayek souligne qu'il faut imbriquer nécessairement dans la démocratie tout comme dans toute autre forme du pouvoir des instruments de protection de la liberté individuelle. La démocratie n'est pas en elle-même une valeur définitive, mais il faut l'évaluer elle aussi en fonction des résultats qu'elle réalise. Dans sa polémique avec les "démocraties dogmatiques", Hayek rejette la position selon laquelle le pouvoir de quelque majorité actuelle que ce soit pourrait être illimité et selon laquelle cette majorité déciderait non seulement de ce qu'est la loi, mais aussi de ce qu'est la bonne loi. La position (libérale) de Hayek avertit de l'existence des règles et des principes généraux, de longue durée, qui préexistent et qui ont le caractère d'obligation pour toute majorité d'un moment donné. A la fin l'auteur de l'article attire l'attention sur la distinction que Hayek établit entre le système spontané, le cosmos, et l'organisation, la taxis, et sur l'existence de deux types de règles, le nomos et la thesis.

Mots clé: *Libéralisme. - Liberté individuelle. - Règne du droit. - Démocratie. - Prise de décisions majoritaire.*